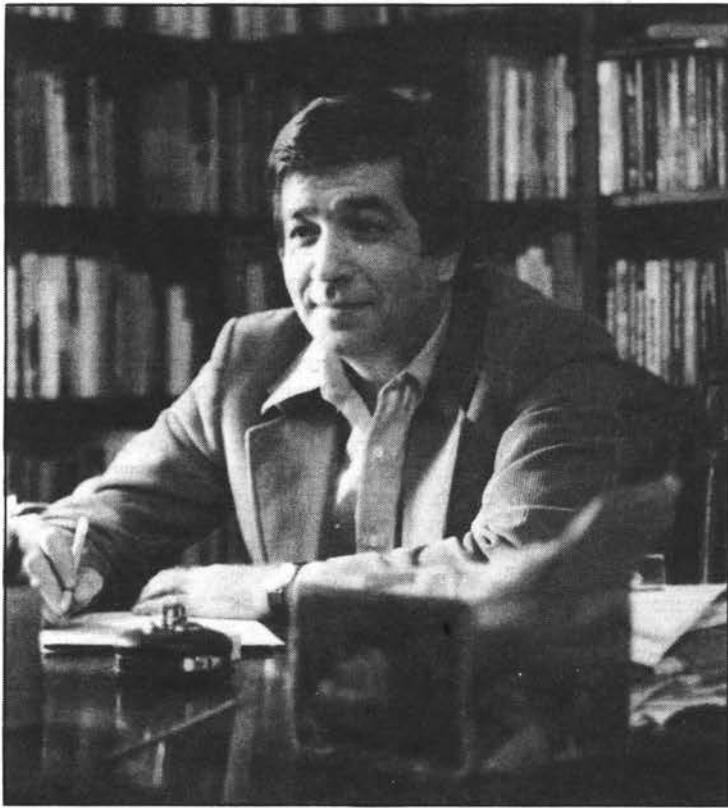


# שיחות עם ערב

אורי ברנשטיין: שירים נבחרים (1962-1982); ספרי סימן קריאה; הוצ' הקיבוץ המאוחד; תל-אביב; 1985; 174 עמ'.



אורי ברנשטיין

הקובץ "שירים נבחרים" מכיל מבחר מנופה מתוך שישה קובצי שירה, שהוציא אורי ברנשטיין במרוצת שני העשורים 1962-1982. למקרא המבחר, לא יכולתי שלא להזכר ולהרהר בפולמוס "שירי האהבה", שהעסיק את הביקורת וההגות העברית בראשית המאה, כתגובה לדעה שהשמיע אחד העם בדבר ייחודה של הספרות העברית, שנועדה לדבריו לנושאים "לאומיים", ולא "לסתם" שירי אהבה וטבע, היאם לשירת המשוררים מבני אומות העולם.

בשיריו של אורי ברנשטיין אין זכר כמעט לפן הציבורי-הקולקטיבי, לא כל שכן לפן הלאומי. אלה הם על פי רוב שירים אינדיבידואליסטיים מובהקים, פרי התבוננותו של היחיד ב"עולם", במיוחד בטבע האנושי, כרגעים ספציפיים, לרוב בשעות ערב, בעת התייחדות בינו לבניו. קשת נושאים של שירים אלה מקיפה עניינים אקזיסטנציאליים שונים, ובעיקר — אהבה, רעות, החלוף והמוות.

במובן זה, שונה אורי ברנשטיין גם מרוב בני דורו: נתן זך, דליה רביקוביץ ואחרים — ככל שכתבתם אינדיבידואליסטית, וככל שהיא פרסונאלית ואידיוסנקרטית — תמיד מתגבנת לתוכה גם נימה, שמעבר לפרטי. דור זה, שמרד בשירה האימפרסונאלית של אלתרמן, שירת העת והעיתון, ופנה עורף ל"קצב המטרונום" שלה, התחיל דרכו בהבעת אי-אמון בשירה הציבורית הדקלארטיבית, אך חזר בו וגילה את כוחה של השירה ה"מעורבת", שאינה מתנזרת מענייני הציבור והכלל. אורי ברנשטיין, לעומת זאת, נשאר נאמן לפואטיקה שלו, הפונה עורף לכל ענייני הכלל ונותנת ביטוי אך ורק לרחשי ליבו של האחד והיחיד.

בשירו "פרחים", למשל, הוא מביע את אי-אמונו במגולותיות הכוטה של התופעות המוחלטות: "מה לי ולהם? / הם בשלהם ואני בשלי/ הבחירה הנחרצת שלהם זהה לי, היכולת לבור צבע אחד ומוחלט/ שאינו הכרחי". שיר זה, שהוא גם וידוי "אדם פואטי", דורש שבכב החד-פעמיות האידיוסנקרטית ומדבר בגנות הנוקשות והעדר היכולת לוותר ולהתפשר.

לשון שירתו של אורי ברנשטיין אינה עמוסה זכרי-מקורות, והיא נראית נוחה לתרגום, כי אינה צנטרפיטאלית ואינה נסמכת על קנייני לשון תלויי-תרבות. גם בכך נבדל אורי ברנשטיין מרוב בני דורו.

מה יש בה, אם כן, בשירת אורי ברנשטיין?

ראשית, יש בה אימנות רבה: השירים משנעם את הקורא, שנוח לו למשורר כאורי ברנשטיין להיות נתון לסכנת השירה ה"רוה", הבלתי מעובה מן הבחינה הסימאנטית, מאשר לזיף ולכתוב על תחושות ועל מצבי נפש, שאינם שלו. לא במקרה, רק חלקן של השיחות בתוך כלל שירתו, שיחות ממשיות והיפותטיות עם ידידים שונים, או עם מאזינה נמנעת בלתי-מאופיינת. אלה הם שירים, המשיחים מלב ללב את חרדותיו, דעותיו והגיגיו של ה"אני" הדובר, כדרך שאדם משיח עם זולתו, בלי מאמץ ליפות את הדברים ולעשותם עמוקים או משמעותיים יותר ממה שהם.

שנית, יש בשירה זו צדדים מוסיקאליים שובי לב: בשירים המוקדמים יותר, עולה המוסיקאליות של שירי אורי ברנשטיין מתוך מיבני החריזה המעניינים, הסבוכים לעתים, שיש בהם חוקיות קבועה, ובצידה טינות כמו "מרשלות" במתכון מן החוקיות הקבועה. מיבנים סטרופיים "סמוכים", כמו שביעיות או ססטינות, המתחלפות בצמדי-טורים, מאפיינים את רוב השירים המוקדמים. בשירים המאוחרים יותר, יש ויתור על האפקטים המושגים בעזרת חריזה משוכללת, ותחתיהם מושגים אפקטים מוסיקאליים באמצעות משקל חופשי-לאחורה, שאיננו חופשי כל עיקר: שירים אלה מבוססים על המשקלים ה"פויטיים" הרגילים, הבינארי או השלישוני, היכולים להתחלף בנקל במשקל "טבעי" יותר, "פרחאי", יותר, המתארגן לרוב בסדירויות של פאון רביעי, כמו בטורים רבים מתוך "ערב עם סו":

— — דָּבִי רֵיָה שְׁעָלָה מִן הַפֶּנֶה |  
לֵלֵא חֶשֶׁךְ, אֶמְתַּנֶּה | חֶסְרִי קֶלְסֵתֵר יִדְיָה נָהוּ  
בְּחִיקָה | שְׁלֵה | אֶצְוֹאֲנֶה | הֵיָה רְכֹסֵה, אֶל  
כְּפִתוֹרֵיָה רְכֹסִים. | גִּרְפָה | הֵהוּא הַנֶּחַ | בְּתוֹךְ בְּגִדֵיָה, מְמֹלֵי |  
וְשְׁעָרָה | הֵיָה אַחֲרָה | אֶמְקַלְעוֹתָה. | וְלֵא אֶמְרֵי לֵי דָבִי. |  
וּבְחֵלוֹן | עֲמָדוֹ | הֵאֲלִינֹת | הַחֶשְׁפִּים | אֲשֶׁר מֵאֵם | אֵינִי מִנְעֵ |  
מֵלְשׁוֹב | וְלִלְבָב | לְשׁוֹב לְשׁוֹב | וְלִלְבָב, אֶבְבֵא |  
הַזְמֵן | וּבְעֵתָם. | "אֵנִי צְמֵאָה". |  
אֶמְרֵה וְקָמָה מִמְקוֹמָה | וְעַל רִגְלָה |  
הֵיָה סִמֵן | שֶׁל חֲבוּרָה | אֶפְהֵה, אֶמֶוּ מְגַעִים | רִפְסֵי |  
בְּתוֹךְ הַפֶּרִי. | אֶשָׁל | אֶקְצֵה | עֲנָן | אֶמְצֵה |  
לְנֶשֶׁה, מִבְּלִי | שִׁדָּה תִגַע | בּוֹ, תָם. | אֶל הַקֶּרֶע.

פרט למוסיקאליות של מרבית השירים, שובים את ליבו של הקורא גם הפאראדוקסים הבסיסיים, המונחים בתשתית שירתו של אורי ברנשטיין, למשל הפאראדוקס שבין הכמיהה אל המרחבים והמרחקים לבין החובה, האחריות והכבילות לחוקיה של החברה, המתיישה כאן באופן מעניין. רבים משירי הקובץ, לתקופותיהם השונות, משקפים ניגוד בסיסי זה, וקף מוצאים דרך להיחלץ ממנו ולהפוך את הסתירה לפשרה: הנפש יוצאת אל הרחוק והזר ומבקשת להיחלץ מן היומיומי ומן הבנאלי, אך גם ביומיומי ובפרוזאי יש יופי בלתי מבוטל; ובכל מקרה, הן המשורר, הכבול לחובות היומיום, יכול להינשא על כנפי דמיונו ולהגיע אל מחוזות ארץ נידחים, או לחוות חוויות מופלאות.

כך, למשל, בשיר הפתיחה, "שיר של ים", נותר האדם בביתו, ועם זאת לא נכצר ממנו לאהוב נשים רבות בעד גוף אשתו, להפליג לים וליבשות רחוקות, לבקר במכרות הבדיל ולהפוך באמצעות שירו "דיירי המינשה בארצות הנידחות" ובמסעות אחר הזהב והשפחות". הכתיבה מאפשרת לגיבור האנטי-הרואי של דורנו להיות גיבור הרפתקאות ולתור ארץ ומלואה, מבלי לעזוב את חדר עבודתו.

בשיר אחר, מתואר הבן, שהוטל עליו להיות כבול באזיקים אל עולם האחריות וחובות המשפחה והחברה, ו"רק בלילות, במדינות עינבו/ ישוטט: יכרא יערות/ יצלח ים — —"

(בשיר "פורטרט", הנשמע ונראה יותר מכל כ"אוטופורטרט").

מכאן, ריבוי של יסוד המים בשירת אורי ברנשטיין: לידידו הוא קורא להתבונן בספניות, הפורשות לדרכן באפלוּלית, ולהקיש מדרך היקשים אקזיסטנציאליים ("שיחה"): עם מות חבר, יורד הדובר "אל המים לראות/ בתנועתם שאינה פוסקת", אות לחיים הנמשכים, גם כשהיי ידי נקטעים באיבם ("מעצבה"). מפרשי הספניות, כמו כנפי המטוסים בכמה מן השירים, וכמו תנועת המים שאינה פוסקת מוליכים את הנפש ואת הדמיון אל מחוזות חפץ רחוקים, הרחק מהמולת היומיום. מן הבחינה הזו, נשאר אורי ברנשטיין, לכל אורך הדרך, רומאנטיקן ללא תקנה.

שיריו אף נוטים לניסוח הכללות על האדם ועל גורלו. רבים משירים אלה נראים כאילו יאה להם זמן ההווה הרגיל, להבדיל מן ההווה הממושך, אות לכך שהם מבטאים אמיתות כלליות, שאינן חולפות ואינן משתנות. אך זוהי חזות מטעה: השירים הפותחים בנוסח אפיגראמטי ("אדם נאסף מכל קצותיו", "אדם קם ויודע זה יום הרעה", "אדם נכנס אצל עצמו" וכו') אינם מבטאים אמיתות כלליות על טבע האדם, כי אם לוכדים אמת פרטית ואישית, שכוחה יפה לרגע ספציפי, ולא לכל זמן ולכל מקום.

כך, למשל, בשיר "השלג", הפותח בנוסח המזכיר את שירו של אמיר גלבע "פתאום קם אדם בבוקר...", אך בניגוד לו, אין "השלג" מבטא אמיתות כלליות, בעלות ממד חברתי-קולקטיבי, כי אם מבטא אמת אישית ופרטית:

יש יום בו מתְעוֹרֵר אָדָם וְקָם  
וְחָשׂ כִּי נוֹהֵגִים אוֹתוֹ פְּעֻצְלָתִים.  
הַיָּד מְעַל כְּתָפוֹ פְּתָאֵם נִשְׁמָטָה  
וְהוּא נוֹתֵר לְבַד בְּתֶשֶׁבֶה  
עַם כֹּל הַרְחֵק הַסּוֹבְבָה.

בשיר זה ובדומיו, אין המלה המוכללת "אדם" אלא שם-נרדף ל"אני", ומכאן ששיר כמו "יציאות" ("אדם חולם בלילה מסעות), ובעצם כבר רוח ניונה. — אדם יוצא וחלומו מולו/ חמדה זרה שוהה בעפאיו") אינו שונה באורח מהותי משירי וידוי אחרים שבקובץ, שבהם מתוודה ה"אני" על נטיית האיסקפזים שבו, המדריכה את מנוחתו וגורמת לו לשגות בדמינות ובחלומות על הרחק, הזר והמוזר.

אין אלה שירים, המוליכים את הקורא בתוך "יער של סמלים", אך דומה שלעמים עולה מהם הסמליות כמעט בעל כורחם. כך, למשל, בשירי הערב והסתיו הרבים, הנראים כ"קורלאטיב אויבקיטיבי" של מצבי נפש ושל תחושת סתיו החיים. בשיר "ארץ נוכריה" מתוארים גבר ואשה, המסוגרים בחדר במקום זה, ובחוף נוף עירוני של סתיו קרב ("לסתיו הקרב לכאן/ מתייה קיץ חרוך/ וכבר הכפור מנץ/ בקצה המשוכה"). רב הפיתוי להשליך גם את תחושת המבוכה, המתלווה אל תחושת הזרות.

חולשת-מה, שניכרת לעתים מתוך כלל יצירתו של אורי ברנשטיין, נעוצה אולי בזחירות המופרות והאינה שבהם. הפרובלמטיקה האישית, המבצבצת בהם מתחת לפני השטח, נראית לעתים כאילו אינה סבוכה דייה, או כאילו עצורה היא מאחורי עכבות אישיות, המונעות בעד המשורר לחשוף תהומות נפש. בשיר "בקצה היער" כלול מעין-וידוי על העדר ההזרה של ה"אני" ועל פחדיו להכנס אל המעמקים, אל מעבה היער. אמנם, זהו וידוי שאינו פשוט כל עיקר, ואין לתפוס אותו בדרך חד-ערכית, כי סימום במסקנה הפאראדוקסלית: "מי שירא לשמוע/ את מה שחובה להגיד, יעצור כמוני בשביל/ המעלה אבק של חום, ויחכה לחשיכה בה/ ימצא את דרכו הביתה" (דווקא החשיכה, ולא אור היום הגלוי, היא שמאירה את דרכו כאבוקה); אך החששות "לבל היכנס אל המעבה המושלם" מתיירים ברבים משירי אורי ברנשטיין תחושה של התרחקות מן המפחיד וחיפוש אובססיבי אחר "עמק השווה". ערכים כמו הזירות וחיפוש הפשרה, שהם ערכים עליונים בחיי המעשה, אינם ערובה לגדלות היצירה, כי גדלותה של יצירת האמנות לעתים באה לה דווקא משום שבא בה לידי ביטוי עולם מסוכסך, קרוע ודיסארומוני, המחפש את תיקונו.

זיוה שמיר